

Safe Space - Problem Analysis in the Context of Various Public Spaces

Aleksandra Blecharz, Aleksandra Lis

DOI: 10.30825/5.ok.170.2019.63.2

Przestrzeń tolerancji - analiza problemu w kontekście różnych przestrzeni publicznych

Key words: exclusion, discrimination, diversity, integration, public spaces

Introduction

Tolerance is a common problem that always remains valid. This topic is important due to the close link between the feeling of being tolerated and self-esteem, well-being and the quality of human life [Starfford 2008, Cattell 1995, 2001]. Groups that are marginalised due to various reasons (e.g. based on ethnic origin, or sexual orientation) are equal members of the society, so taking actions supporting the development of tolerance is essential to build an **environment that is safe for everybody**. The disabled and the elderly are the groups that are most often discussed in reference to space. On the other hand, research on people who suffer intolerance due to other reasons (such as skin colour or sexual orientation) is non-existent. Due to that, the authors of the present paper took an attempt to analyse the problem of tolerance spaces considering numerous factors that lead to social exclusion. The issue of shaping tolerance in public spaces creates another layer of complexity, as the abstract term needs to be placed in the material world. In this context, public space is understood as an area that fosters establishing social contacts and designed to fulfil the needs of inhabitants (Announcement of the Marshall of the Parliament of the Republic of Poland of September

14, 2018 on publishing the consolidated text of the Act on Spatial Planning and Management, 2018, Art. 2, item 6).

According to Young [1995], public spaces should ideally be accessible to everybody, so as to enable contact with diversity. Moreover, public spaces do not only have a physical dimension, but they also have subjective meanings that accumulate with time [Kropela, Ylen 2007]. In spite of the absence of formal access denial, certain more or less subtle spatial information may make the user feel unwelcome in the area [Madanipour 2011]. The spatial aspect of tolerance may be crucial for creating a comfortable life environment and it may complement most common actions (educational, legal or political). The problem applies not only to those who are marginalised, but also to the remaining part of the society. Creating new bonds and relationships as well as integration are elements that have a positive influence on every human being.

This is why the paper offers a detailed discussion of the spatial context of tolerance. Research has confirmed not only the existence of both physical and symbolic dimensions of space, but also the connection between its form and the sense of being tolerated. However, it remains unclear what public spaces have the potential to become spaces of tolerance or conflict and what properties should a space of tolerance have. The problem of choosing

Słowa kluczowe: wykluczenie, dyskryminacja, różnorodność, integracja, przestrzeń publiczna

Wprowadzenie

Tolerancja to problem złożony i niezmiennie aktualny. Podejmowanie tego tematu jest istotne ze względu na ścisły związek poczucia bycia tolerowanym z samooceną, samopoczuciem i komfortem życia człowieka [Starfford 2008, Cattell 1995, 2001]. Grupy z różnych przyczyn marginalizowane (ze względu np. na pochodzenie etniczne, orientację seksualną) stanowią równoprawną część społeczeństwa, dlatego też podjęcie działań w kierunku rozwoju tolerancji jest kluczowe do budowania bezpiecznego **dla wszystkich środowiska życia**. Osoby niepełnosprawne i starsze to grupy najczęściej rozważane w odniesieniu do przestrzeni, brakuje natomiast badań dotyczących osób dotkniętych nietolerancją z innych powodów (np. koloru skóry czy orientacji seksualnej). Z tego względu w poniższym artykule podjęto się analizy problemu przestrzeni tolerancji, włączając wiele czynników wpływających na społeczne wykluczenie. Zagadnienie kształtowania tolerancji w przestrzeni publicznej tworzy kolejną warstwę trudności ze względu na umieszczenie abstrakcyjnego pojęcia w świecie materialnym. Przestrzeń publiczna jest rozumiana w tym kontekście jako obszar sprzyjający nawiązywaniu

kontaktów społecznych, przeznaczony do zaspokajania potrzeb mieszkańców [Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej... 2018].

Idealne publiczne miejsca, według badań Younga [1995], powinny być dostępne dla każdego, żeby można było zetknąć się w nich z innością. Miejsca publiczne nie mają także tylko fizycznego wymiaru, ale zawierają oprócz tego subiektywne, gromadzące się z czasem znaczenia [Kropela i Ylen 2007]. Pomimo braku oficjalnych zakazów wstępu – subtelne i niesubtelne informacje w przestrzeni mogą sprawić, że jej użytkownik nie poczuje się w niej mile widziany [Madanipour 2011]. Przestrzenny aspekt tolerancji może mieć kluczowe znaczenie w tworzeniu komfortowego środowiska życia i stanowić dopełnienie najczęściej podejmowanych działań (edukacyjnych, prawnych, politycznych). Problem nie dotyczy jedynie tych, których dotyka marginalizacja, ale także całości społeczeństwa. Tworzenie nowych powiązań i kontaktów oraz integracja to elementy wpływające pozytywnie na każdego człowieka.

Problemem szczegółowo poruszonym w niniejszym artykule będzie właśnie przestrzenny kontekst tolerancji. Potwierdzone zostało istnienie nie tylko fizycznego, lecz również symbolicznego wymiaru przestrzeni i związku jej ukształtowania z poczuciem bycia tolerowanym. Nie ma jednak jasności co do tego, jakie przestrzenie publiczne posiadają potencjał bycia przestrzeniami

tolerancji lub konfliktu oraz jakie konkretnie cechy powinna mieć taka przestrzeń. Problem wyboru pomiędzy rozwiązaniem inkluzywnym (zrzeszającym wszystkich) oraz ekskluzywnym (tworzeniem osobnych przestrzeni przeznaczonych dla marginalizowanych grup) także pozostaje otwarte. Ze względu na eksploracyjny charakter badań założono, że badanie będzie miało charakter indukcyjny i będzie prowadzone za pomocą metody jakościowej – analizy matematycznej. Złożoność i wielowątkowość analizowanego w pracy problemu wymaga użycia stosunkowo elastycznej metody badawczej. Taką metodą jest, między innymi, analiza tematyczna dająca możliwość znalezienia i opisanie elementów powtarzalnych (wzorców), które porządkują informacje. Założono ponadto, że potencjał przestrzeni publicznych jako przestrzeni tolerancji lub konfliktu analizowany będzie na podstawie wypowiedzi zamieszczanych w Internecie.

Z pomiaru bezpośredniego (wywiad, ankieta) zrezygnowano podczas przeprowadzania badania ze względu na następujące powody:

1. Bezpośrednie zwrócenie się do osoby może wpływać na ograniczenie swobody wyrażanych poglądów, co w rezultacie prowadzić może do przekazania nieadekwatnych informacji.
2. Wyrażanie swoich opinii w bezpośrednim kontakcie w przypadku przynależności do marginalizowanej grupy wiąże się często

between inclusive (available for everybody) and exclusive solutions (creating separate spaces dedicated to marginalised groups) also remains open. Due to the exploratory nature of the research, it was assumed that the study would be inductive and that it would be conducted with use of a qualitative method, i.e. topical analysis. Being so complex and multi-faceted, the problem analysed here requires using a relatively flexible research method. Such method is, among other, topical analysis that offers the possibility to find and describe repetitive elements (patterns) that arrange the information. Moreover, it was assumed that the potential of public spaces as spaces of tolerance or conflict will be analysed based on comments published online.

The authors decided not to use direct methods (interview, survey) due to the following reasons:

1. Addressing a person directly may result in limiting the freedom of the expressed views, and, as a result, lead to providing inadequate information.
2. Expressing one's opinions in direct contact by members of the marginalised groups often involves distrust and lowered sense of safety, which, as a result, may also lead to irrelevant opinions. Additionally, the study focused on the feelings towards discriminated people, not the feelings of these persons.

The study attempted to answer the following research questions based on the objectives and assumptions presented above:

RQ1: What kinds of public spaces intensify the problem of intolerance, and which ones reinforce tolerance? What places have the potential to generate conflicts based on intolerance and which ones may become spaces of tolerance?

RQ2: What properties should characterise a space to foster tolerance? Should we create spaces available to everybody or rather spaces dedicated to specific marginalised groups?

Methodology

For the purposes of the research, the content analysis method based on identifying and characterising the observed patterns was adopted. 80 comments published in social media, news and entertainment portals were analysed. The results were then interpreted with use of topical analysis. This method belongs to the group of qualitative analysis methods that focus on analysing the importance and quality of experiences (e.g. the way in which individuals interpret their environment). As opposed to quantitative methods, which simplify the collected data to numerical values, qualitative analysis consists in a detailed description of the obtained results in order to create the most detailed possible characteristics of the observed phenomenon [Pietkiewicz,

Smith 2012]. Topical analysis, being one of the main tools used for qualitative interpretation, identifies, analyses and characterises the observed patterns [Braun 2006], additionally considering various related aspects [Boyatzis 1998].

Research procedure – topical analysis

1. The first stage of the research procedure consisted in collecting data (relevant comments) by means of entering key words in a search engine (Google) in the “News” section, reading comments below newest articles on news portals and joining topic-based groups on Facebook. As far as using the browser was concerned, the key words used included, apart from the words “tolerance” and “intolerance”, also the names of specific marginalised groups (e.g. “the disabled”). On Facebook, the authors searched for comments and posts both in groups that discuss issues that are directly related to monitoring intolerant behaviour, but also on groups whose members discuss various general topics. Obtaining data both from topical and general groups increased our chances to find more diversified comments. The comments were then selected based on the extent to which their content was related to the analysed problem (tolerance and public space) and the clarity of the message. Completely irrelevant comments (e.g. advertising) as well as comments without

z nieufością i obniżonym poczuciem bezpieczeństwa, co w rezultacie może także dodatkowo skutkować nieadekwatnością wypowiedzi. Ponadto przedmiotem badań były odczucia wobec osób dyskryminowanych, nie odczucia tych osób.

Podstawę badań stanowiły pytania badawcze opierające się na powyższych celach i założeniach:

PB1: W jakich przestrzeniach publicznych nasila się problem nietolerancji, a w jakich to tolerancja ulega intensyfikacji? Jakie miejsca mają potencjał być przestrzeniami konfliktów opartych na nietolerancji, a jakie mogą stać się przestrzeniami tolerancji?

PB2: Jakie cechy powinna mieć przestrzeń, by sprzyjać tolerancji? Czy powinno się tworzyć przestrzenie dla każdego, czy przeznaczone dla konkretnych, marginalizowanych grup?

Metoda

Na potrzeb badań przyjęto metodę analizy treści opartą na identyfikowaniu i charakteryzowaniu zaobserwowanych wzorców. Analizie poddano 80 wypowiedzi zamieszczanych na portalach społecznościowych, informacyjnych i rozrywkowych. Interpretację wyników badań przeprowadzono za pomocą analizy tematycznej. Metoda ta należy do grupy analiz jakościowych, które koncentrują się na badaniu znaczenia i jakości doświadczeń (np.

sposobu interpretacji otoczenia przez jednostki). W odróżnieniu od metod ilościowych, które upraszczają zebrane dane do wartości liczbowych, interpretacja jakościowa polega na szczegółowym opisie otrzymanych wyników w celu stworzenia jak najbardziej dokładnej charakterystyki zaobserwowanego zjawiska [Pietkiewicz i Smith 2012]. Analiza tematyczna, jako jedno z głównych narzędzi stosowanych w interpretacjach jakościowych, identyfikuje, analizuje i charakteryzuje zaobserwowane wzorce [Braun 2006], dodatkowo rozważając różne związane z nimi aspekty [Boyatzis 1998].

Procedura badawcza – analiza tematyczna

1. Pierwszym etapem procedury badawczej było zebranie danych (odpowiednich wypowiedzi), które następowało za pomocą wpisywania słów kluczowych w przeglądarce internetowej (Google) w sekcji „Wiadomości”, przeglądaniu komentarzy pod najnowszymi wpisami na portalach informacyjnych oraz dołączaniu do grup tematycznych na portalu Facebook. W przypadku szukania danych przy użyciu przeglądarki oprócz „tolerancja” i „nietolerancja” jako słów kluczowych używano także nazw poszczególnych marginalizowanych grup (np. niepełnosprawni). Wypowiedzi na portalu Facebook poszukiwano zarówno na grupach zajmujących się tematyką bezpośrednio związaną z monitorowaniem

zachowań nietolerancyjnych, jak i na grupach o tematyce ogólnej, gdzie użytkownicy wypowiadają się na rozmaite tematy. Czerpanie danych z grup tematycznych, jak i ogólnych zwiększało szansę na znalezienie bardziej różnorodnych wypowiedzi. Selekcja wypowiedzi następowała pod kątem stopnia powiązania ich treści z analizowanym problemem (tolerancją, przestrzenią publiczną) oraz czytelności przekazu. Odrzucano komentarze o zupełnie niezwiązanej tematyce (np. reklamowej) oraz nieposiadające wartości informacyjnej (np. skoncentrowane jedynie na obrażaniu lub popieraniu innego użytkownika). Jeśli wypowiedź nie była zrozumiała nawet w kontekście całego postu lub dyskusji, także nie była brana pod uwagę.

2. Następnie, w wyniku analizy materiału pod kątem pytania badawczego, usystematyzowano dane z podziałem na grupy tematyczne: postawa nietolerancyjna, pośrednia i tolerancyjna. Przydzielenie zebranych fragmentów wypowiedzi do odpowiednich tematów następowało za pomocą interpretacji sposobu postrzegania zjawiska tolerancji i inności przez wypowiadające się jednostki.

3. W każdej grupie tematycznej określono i scharakteryzowano wskazane w wypowiedziach (bezpośrednio) oraz wnioskowane z nich (pośrednio) przestrzenie publiczne. Następnie poddano je analizie w celu określenia ich potencjału

any informative value (e.g. focusing only on offending or supporting other users) were rejected. Comments that were unclear even in the context of the whole post or discussion were not taken into consideration, either.

2. Then the material was analysed with respect to the research questions and data were systematised and divided into thematic groups: intolerant, neutral and tolerant attitude. The collected fragments were assigned to the relevant topics as a result of the interpretation of the way in which the authors of comments perceived the phenomena of tolerance and diversity.

3. For each topical group, the public spaces that were mentioned explicitly (directly) and those implied (indirectly) were determined and characterised. They were later analysed in order to determine their potential as spaces of tolerance or spaces of conflict based on intolerance.

4. Then, models illustrated by the hierarchical plan were created. At the final stage of the research procedure the data were analysed once more in order to verify them and the model was modified to create the final version.

Materials

The database subjected to analysis consisted of the comments published online under articles on news portals or posts in social media.

These online sources were chosen due to their high popularity. Easy access, recognisable name and a varied content encouraged a relatively high number of users to visit the pages and engage in a dialogue with other Internet users. The fact that the number of comments was higher than in niche portals addressed to specific users (specialist portals and discussion forums) meant a wider range of materials to be analysed and better chances to notice and pinpoint various patterns. Moreover, the analysis of materials that were signed (Facebook, Onet, and oko.press) as well as anonymous comments (Demotywatory, Interia, Wyborcza, etc.) provided us with various ways of expressing opinions. The possibility to conceal one's identity usually entails a higher sense of impunity (Zielinski 1997, cited in: Mazurek 2006) that leads

to expressing opinions freely. Thus, the analysis of materials from sources that permit anonymous comments was an important part of the study.

The analysed statements concerned the phenomenon of tolerance for various types of otherness (nationality and ethnic origin, race, sexual orientation, and disability, although most of them referred to ethnic minorities and sexual orientation, as these issues were topical at that time. 75 statements were analysed in total (Fig. 1, Table 1).

Results

The first criterion for assigning the comments to specific categories was the attitude towards tolerance. The manner of using supporting arguments decided about assigning the statement to a specific class.

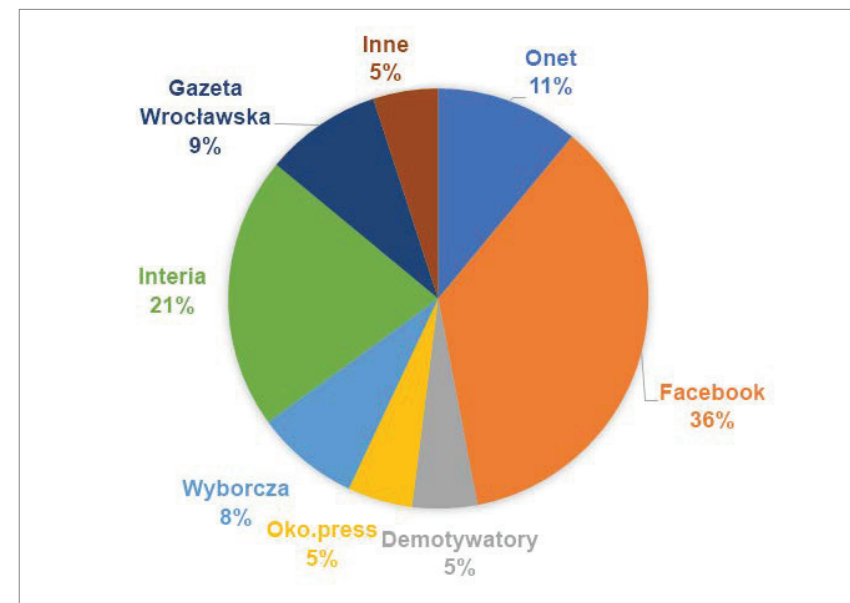

Fig. 1. Diagram presenting the sources of the analysed data

Ryc. 1. Wykres przedstawiający źródła analizowanych danych

jako przestrzeni tolerancji bądź przestrzeni konfliktów opartych na nietolerancji.

4. Sformułowano modele ilustrowane schematem hierarchicznym. Ostatnim etapem procedury badawczej była ponowna analiza danych w celu ich weryfikacji oraz modyfikacja modelu do wersji ostatecznej.

Materiał

Jako bazę danych poddawanych analizom wykorzystano wypowiedzi zamieszczane w Internecie pod artykułami na portalach informacyjnych lub pod wpisami na mediach społecznościowych. Wybrano te źródła internetowe ze względu na ich dużą popularność. Łatwość dostępu, rozpoznawalna nazwa i różnorodność treści sprawiały, że stosunkowo duża liczba użytkowników skłonna była odwiedzić daną stronę i zaangażować się za jej pośrednictwem w dialog z innymi internautami. Większa niż w przypadku bardziej niszowych, skierowanych do konkretnego odbiorcy witryn (portali specjalistycznych i forów dyskusyjnych) liczba wypowiedzi oznaczała szerszy materiał do analizowania i możliwość zaobserwowania i wytypowania różnych wzorców. Ponadto, analizowanie materiałów, zarówno sygnowanych nazwiskami (Facebook, Onet, OKO.press), jak i anonimowych (Demotywatory, Interia, Wyborcza itd.), dostarczało wypowiedzi

Table 1. List of sources

Tabela 1. Zestawienie źródeł

Name Nazwa	Main function Główna funkcja	Anonymous comments or nicknames Komentowanie anonimowo lub pod pseudonimem	Percentage share Udział procentowy
Demotywatory	entertainment serwis rozrywkowy	allowed możliwe	5%
Facebook	social media portal społecznościowy	impossible niemożliwe	37%
Gazeta Wroclawska	news portal serwis informacyjny	allowed możliwe	9%
Other Inne	news portals, websites serwisy informacyjne, portale internetowe	depending on the website różnie	4%
Interia	news portal serwis informacyjny	allowed możliwe	21%
Oko.press	news portal serwis informacyjny	impossible niemożliwe	5%
Onet	news portal serwis informacyjny	impossible niemożliwe	11%
Wyborcza	news portal serwis informacyjny	allowed możliwe	8%

charakteryzujących się różnymi sposobami wyrażania opinii. Zazwyczaj możliwość ukrycia swojej tożsamości wiąże się z poczuciem bezkarności [Zieliński 1997, za: Mazurek 2006] prowadzącym do nieskrępowanego wyrażania opinii, dlatego też analiza materiałów ze źródeł umożliwiających anonimowe publikowanie była istotną częścią badania.

Wypowiedzi poddane analizie dotyczyły zjawiska tolerancji w stosunku do różnego rodzaju inności (narodowość i pochodzenie etniczne, rasa, orientacja seksualna, niepełnosprawność), jednak z względu na aktualność tematów najwięcej z nich dotyczyło mniejszości etnicznych oraz orientacji seksualnej. Łącznie zanalizowano 75 wypowiedzi (ryc. 1, tab. 1).

Wyniki

Przejawiana wobec zjawiska tolerancji postawa stanowiła pierwsze kryterium grupowania wypowiedzi w kategorie. Sposób argumentacji

poglądów był czynnikiem decydującym przy przyporządkowywaniu wypowiedzi do określonej klasy. Otrzymane wyniki badań podzielono w ten sposób na trzy główne kategorie: nietolerancję, tolerancję i postawę pośrednią. Wśród każdej kategorii wskazano wspomniane w wypowiedziach przestrzenie publiczne.

Szkoła była najczęściej wspomnianą w wypowiedziach z grupy tematycznej **postawy nietolerancyjnej** przestrzenią publiczną. Temat wprowadzania tolerancji w szkołach poprzez edukację i kontakt z innością w większości przypadków wywoływał negatywne reakcje o dużym ładunku emocjonalnym. Można zauważyć, że strach przed zagrożeniem ze strony inności potęgowany jest w kontekście obecności dzieci. Nietolerancyjna postawa może więc jeszcze bardziej uwidocznić się w sytuacji, gdy jednostka stwierdza zaistnienie zagrożenia w bliskim otoczeniu najbardziej bezbronnych członków społeczeństwa – dzieci.

The obtained test results were thus divided into three main categories: intolerance, tolerance, and neutral attitude. The public spaces mentioned in the comments were then specified in each category.

Among the comments in the **intolerant attitude** topical group, the school was the most commonly mentioned type of public space. In most cases, the issue of introducing tolerance to schools through education and contact with otherness evoked negative reactions with a strong emotional load. It is noticeable that the fear of the threat of other increases in the context of the presence of children. Thus, intolerant attitude may be even more noticeable in situations when the individual sees the presence of the most vulnerable members of the society – children. This pattern was visible in the statements concerning groups that are marginalised both based on their origin and such factors as sexual orientation.

Another space that was mentioned as often as schools were the surroundings of residential estates. The existence of marginalised groups in the vicinity of such spaces constitutes a problem due to the strong need to live in a place that is as safe as possible. The proximity of threat and chaos, which are synonymous with minorities in the opinion of the authors of the comments, affects the quality of everyday life. Residential estates are also inseparably connected with the constant presence of

children, women and elderly people, who are generally considered to be especially vulnerable to danger. Similarly as in the case of schools, the

intolerant attitude concerns groups that are marginalised due to various factors (origin, sexual orientation).

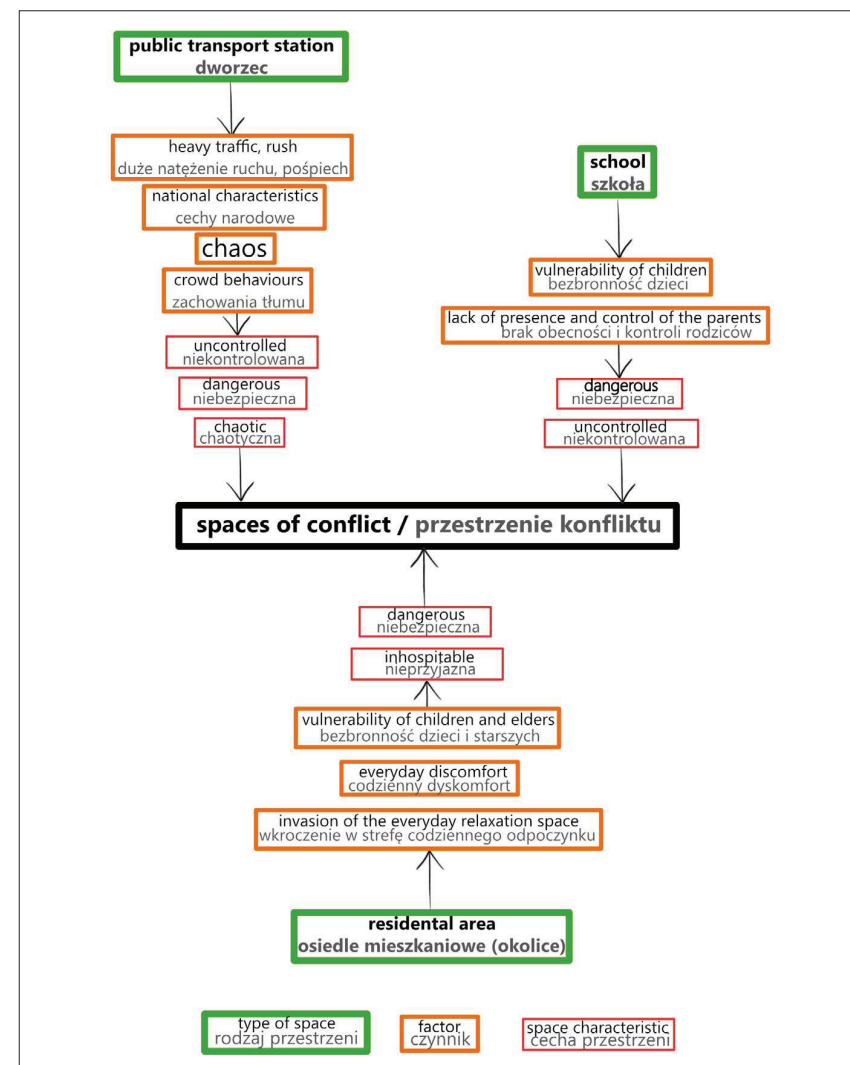

Fig. 2. The diagram of the emergence of spaces of conflict (own study)

Ryc. 2. Schemat powstawania przestrzeni konfliktów (opracowanie własne)

Wzorec ten przejawiał się w wypowiedziach dotyczących grup marginalizowanych, zarówno ze względu na pochodzenie, jak i takie czynniki jak orientacja seksualna.

Przestrzeń pojawiającą się w kontekście nietolerancji z podobną częstotliwością były okolice osiedli mieszkaniowych. Bytowanie marginalizowanych grup w ich pobliżu stanowi problemem ze względu na silną potrzebę mieszkania w miejscu jak najbardziej bezpiecznym. Bliskość zagrożenia i chaosu, jakie według wypowiedzi stanowią mniejszości, wpływa na komfort codziennego życia. Osiedla mieszkaniowe nieodłącznie związane są także ze stałą obecnością dzieci, kobiet oraz starszych osób, czyli jednostek traktowanych przez społeczeństwo jako szczególnie narażonych na niebezpieczeństwo. Podobnie jak w przypadku szkoły, postawa nietolerancyjna dotyczy grup marginalizowanych ze względu na różne czynniki (pochodzenie, orientację seksualną).

W niektórych przypadkach tymczasowa obecność Innego (na przykład w formie turysty, ale nie sąsiada, mieszkańca) w przestrzeniach publicznych, takich jak na przykład miejski rynek, jest akceptowalna. Warunkiem jest brak stałego związania Innego z przestrzenią publiczną przeznaczoną dla danej społeczności.

Przestrzenie publiczne o dużym natężeniu ruchu związanym z dominującą funkcją komunikacyjną także wskazywane były jako miejsca, gdzie tolerancja nie ma prawa zaistnieć.

Ten wzorec związany był z **postawą pośrednią**, która charakteryzowała się uznaniem nietolerancji za problem, ale niewykazywaniem chęci do podjęcia działań w celu zmiany sytuacji. Najczęściej przytaczanymi przykładami tego rodzaju przestrzeni publicznych były dworce autobusowe i kolejowe. Opisana postawa wobec tych przestrzeni związana jest z porównaniem tłumu ludzi do całości społeczeństwa – skoro częściej zachowujemy się w sposób negatywny, znajdując się w dużym zgromadzeniu, oznacza to, że wszelkie wspólne działania związane z integracją skazane są na porażkę. Domniemany charakter narodowy Polaków jako nietolerancyjnych i egoistycznych tworzy obraz społeczeństwa niezdolnego do zmiany w kierunku postawy tolerancji i empatii wobec marginalizowanych członków wspólnoty.

Ze względu na stwierdzenie przez wypowiedziających się braku możliwości zmiany niepożądanego miejsca wskazane w wypowiedziach z grupy postawy pośredniej posiadają potencjał do bycia przestrzeniami konfliktu. Powstawanie wymienionych w wypowiedziach przestrzeni intensyfikujących nietolerancję przedstawione zostało na schemacie (ryc. 2). Wybrane wypowiedzi dotyczące nietolerancji wobec różnych grup w różnych przestrzeniach umieszczono w tabeli (tab. 2).

Paradoksalnie, szkoła jest jednym z najczęściej wskazywanych miejsc w wypowiedziach zarówno

z grupy postawy nietolerancyjnej, jak i **postawy tolerancyjnej**. Według wypowiedzi internautów wczesne dzieciństwo stanowi okres, w którym sposób odbierania inności zależy od wychowania. Edukacja i nauka o tolerancji od wczesnych lat były wskazywane jako jeden ze sposobów szerzenia jej na skalę całego społeczeństwa. Wybór szkoły jako przestrzeni tolerancji argumentowany był zdolnością dzieci do postrzegania różnic w odmienny sposób niż dorośli – jako elementu interesującego, a nie determinującego negatywnie.

Miejsca stworzone i zarządzane przez członków marginalizowanych grup wskazywane były także jako pozytywne punkty w przestrzeni publicznej. Najczęściej wypowiedzi te dotyczyły osób niepełnosprawnych, które pełniły rolę pracowników lub opiekunów w obiektach usługowych. Interakcja z członkami marginalizowanych grup w takim kontekście postrzegana była jako korzystna dla obu stron. Pozytywna reakcja (w tym kontekście z dobrze wykonanej pracy) u drugiego człowieka w większości sytuacji w naturalny sposób poprawia nasze własne samopoczucie i komfort życia.

Miejsca oferujące rozrywkę dla całej rodziny, takie jak Disneyland, ze względu na swoją funkcję oraz układ przestrzenny przytaczane były jako przykład przestrzeni tolerancji. Układ przestrzenny opisywany był w tym kontekście jako prosty i dobrze oznakowany, ułatwiający nawigację

Table 2. Selected intolerant comments

Statement	Reason for marginalisation	Type of space	Factors intensifying intolerance
"Schools are not a place for refugees. (...) it is outrageous to accommodate dirty people with their diseases and lice in clean schools. If the head of the commune does not change his mind, they will not let their children go to school and they will make use of their axes." Statement of the residents of Podhale, quoted in an article on the website www.newsweek.pl , access of the 11.04.2019	Origin (different ethnic group)	School	Presence of children, lack of constant parental supervision
"When was Polish school Catholic? This is a constant battlefield of ideologies. Unfortunately, it has become less Catholic-friendly recently. We do not have the moral right to refuse parents, who want it, to teach their children rubbish, but other parents do not have the right to impose their sick ideology on our children. Parents should have the freedom to choose the curriculum for their children." Anonymous Source: www.pch24.pl/ , access: 11.04.2019	Religion	School	Presence of children, lack of constant parental supervision
"We agreed with the organisers (of integrational visits) that such visits will not take place." A 37-year old man on integrational visits of refugees at schools, after cases of rape were noted in the area. Source: https://www.rp.pl/ , access: 11.04.2019	Origin (different ethnic group)	School	Presence of children, lack of constant parental supervision
"The platform is a piece of cake – as others have rightly said, there are a thousand other ways to solve the problem. What amazes me the most is something different: that all the other people wait patiently until the driver assembles the platform, the guy in wheelchair gets off, and the platform is folded again. Here, they would be jumping over his head, cursing him as a "nuisance" that made them lose their precious 10 seconds. And they would thread on the fingers of the guy assembling the platform..." Anonymous Source: www.demotywatory.pl , access: 23.02.2019	Disability	Transport hub	Chaotic environment. heavy traffic, transport function of the space
"Here, people would push each other, trying to leave before the person in the wheelchair leaves..." Source: www.demotywatory.pl , access: 23.02.2019	Disability	Transport hub	Chaotic environment. heavy traffic, transport function of the space
"This is the true faces of the people who teach our children. Facultative religion lessons are a discrimination of the minority. Mandatory homosexual indoctrination is a fight with lack of tolerance. Those people either lost their minds or do not use them, just like their conscience." Anonymous Source: https://www.rp.pl/ , access: 11.04.2019	Sexual orientation, religion	School	
That's great, Kamińskiego street is quiet and the vandals were located in the blocks in Kasztelańska street where other residents cannot have their peace and quiet because of all the arguments at night. Even the police don't want to come anymore and nobody cares about us – congratulations to the city, and this from our taxes!" Anonymous Source: www.gazetawroclawska.pl , access: 23.02.2019	Origin (different ethnic group)	Residential estates	Need for peace and quiet at the place of residence, the presence of children and the elderly
Our culture does not involve bothering the neighbours, their does. My Dad lived next to settlers from the Crimean war for two years and the result was severe hernia (from stabbing), infection and an inflammation of the facial nerves, which finally killed him. The assailants from the Crimean war are nothing better than Serbian ones." Anonymous Source: www.lodz.wyborcza.pl , access: 11.04.2019	Origin (other nationality)	Residential estates	Need for peace and quiet at the place of residence, the presence of children and the elderly
"If they let us open churches in their countries, then it will be tolerance. They do not fit our European project. Maybe only as tourists. No wonder that there will be retaliation. Blame them and their religion. I'm only wondering why only poor innocent Muslims from the minorities are always commenting." Anonymous Source: www.fakty.interia.pl access: 15.03.2019	Origin (different ethnic group, religion)	All public spaces	

Tabela 2. Wybrane wypowiedzi o charakterze nietolerancyjnym

Wypowiedź	Przyczyna marginalizacji	Rodzaj przestrzeni	Czynniki zwiększające nietolerancję
"Szkoły nie są dla uchodźców. (...) to skandal kwaterować w czystych szkołach nieumytych ludzi. z chorobami i wszami. Że jak wójt zdania nie zmienia, to nie puszcza więcej dzieci do klas. i jeszcze w ruch pójdą siekiery." wypowiedź mieszkańców Podhala cytowana w artykule na stronie www.newsweek.pl , dostęp: 11.04.2019	Pochodzenie (inna grupa etniczna)	Szkoła	Obecność dzieci, brak stałej kontroli rodziców
"A kiedy polska szkoła była katolicka? To ciągle poligon walki ideologicznej. Niestety ostatnimi czasy dla katolików coraz mniej przyjazny. Nie mamy moralnego prawa odmawiać rodzicom, którzy tego chcą faszerowania swoich dzieci głupotami, ale inni rodzice nie mają prawa naszym dzieciom narzucać swoich chorych ideologii. Potrzebna jest wolność rodziców wyborze programu nauczania dla swoich dzieci." Anonimowy Źródło: www.pch24.pl/ , dostęp: 11.04.2019	Religia	Szkoła	Obecność dzieci, brak stałej kontroli rodziców
"Uzgodniliśmy z organizatorami (wizyt integracyjnych), że takie wizyty nie będą miały miejsca" Mężczyzna, 37 lat, na temat integracyjnych wizyt uchodźców w szkołach po odnotowaniu przypadków gwałtów w okolicy Źródło: https://www.rp.pl/ , dostęp: 11.04.2019	Pochodzenie (inna grupa etniczna)	Szkoła	Obecność dzieci, brak stałej kontroli rodziców
"Platforma to pikus – jak słusznie piszą inni można to rozwiązać na tysiąc innych sposobów. Mnie najbardziej zachwyca co innego: że wszyscy pozostali spokojnie czekają, aż facet rozłoży platformę, gość na wózku wyjedzie, a platforma zostanie złożona. U nas niestety już by mu po głowie przechodzili, awanturując się przy tym na „zawalidrogę”, przez którego stracili cenne 10 sekund. A facet od rozkładania platformy miałby porozdeptywane palce..." Anonimowy Źródło: www.demotywatory.pl , dostęp: 23.02.2019	Niepełnosprawność	Węzeł przesiadkowy	Chaotyczne otoczenie, duże natężenie ruchu, funkcja komunikacyjna przestrzeni
"U nas ludzie by się przepychali próbując wyjść jeszcze przed osobą na wózku..." Źródło: www.demotywatory.pl , dostęp: 23.02.2019	Niepełnosprawność	Węzeł przesiadkowy	Chaotyczne otoczenie, duże natężenie ruchu, funkcja komunikacyjna przestrzeni
"Oto prawdziwe oblicze ludzi, którzy uczą nasze dzieci. Nieobowiązkowa religia jest dyskryminacją mniejszości. Obowiązkowa indoktrynacja homoseksualna jest walką z brakiem tolerancji. Ci ludzie albo nie mają rozumu albo go nie używają podobnie zresztą jak sumienia." Anonimowy Źródło: https://www.rp.pl/ , dostęp: 11.04.2019	Orientacja seksualna, religia	Szkoła	
"super na ul Kamińskiego spokój i niszczycieli ulokowali w blokach na kasztelańskiej gdzie pozostali lokatorzy nie mają spokoju takie mamy awantury wieczorem nawet już policja nie chce przyjeżdżać i nikt się o nas nie martwi gratulacje dla miasta za nasze podatki" Anonimowy Źródło: www.gazetawroclawska.pl , dostęp: 23.02.2019	Pochodzenie (inna grupa etniczna)	Osiedla mieszkaniowe	Potrzeba odpoczynku i spokoju w miejscu zamieszkania, obecność dzieci i osób starszych
"W naszej kulturze nie ma dokuczania sąsiadom, u nich jest. Mój Tato przez dwa lata w sąsiedztwie osadników z wojny krymskiej nabawił się ciężkiej przepukliny (cięcie nożem), infekcji i zapalenia nerwu twarzowego, itd. w końcu zmarł w wyniku... . Grascanci z wojny krymskiej wcale nie są lepsi od grasantów serbskich." Anonimowy Źródło: www.lodz.wyborcza.pl , dostęp: 11.04.2019	Pochodzenie (inna narodowość)	Osiedla mieszkaniowe	Potrzeba odpoczynku i spokoju w miejscu zamieszkania, obecność dzieci i osób starszych
"Jeśli nam pozwolą otworzyć kościoły u siebie to wtedy jest tolerancja. Oni nie pasują do projektu naszego Europejskiego. Ewentualnie jako turyści. Niech sie nie dziwią że teraz odwety będą. Sami są sobie i swojej religii winni. I tylko o dziwo zawsze wypowiadają się skrajnie mniejszości muzeumskie niewiniątka biedne" Anonimowy Źródło: www.fakty.interia.pl , dostęp: 15.03.2019	Pochodzenie (inna grupa etniczna), religia	Wszystkie przestrzenie publiczne	

In certain cases, the temporary presence of Others (e.g. being tourists, but not neighbours or residents) in such public spaces as, for example, the city market square, is acceptable. However, only provided that the Other has no permanent connections with the public space designated for a given community.

Public spaces with heavy traffic resulting from their dominant transport function were also mentioned as places where tolerance cannot exist. This pattern was connected with the **neutral attitude**, which involved perceiving intolerance as a problem but without showing will to take any actions to change the situation. The most common examples of this kind of public spaces were bus and railway stations. The described attitude towards such spaces results from the fact that crowds of people are compared to the society as a whole: if we tend to show negative behaviour more often when being part of a large crowd, then any common actions aimed at integration are doomed. Polish people being perceived as intolerant and selfish by nature, the society is considered to be incapable of changing towards the attitude of tolerance and empathy with respect to marginalised social groups.

As the authors of the comments stated that it was impossible to change the undesirable situation, the spaces mentioned in the neutral attitude category have the potential to become spaces of conflict. The emerging of spaces that intensify

intolerance, mentioned in the statements, was presented in form of a diagram (Fig. 2). Selected comments concerning intolerance towards different groups in various spaces are presented in Table 2.

Paradoxically, schools are one of the places that are mentioned most often in the comments from both the intolerant and **tolerant attitude** groups. According to the Web users, early childhood is the period when the way of perceiving Others depends on the upbringing. The authors pointed to education and teaching tolerance from the earliest years as one of the ways to spread tolerance across the whole society. The selection of schools as a space of tolerance was supported by the argument that children are capable of perceiving differences unlike the adults, as an element that is interesting, not negative.

Places created and managed by members of marginalised groups were also mentioned as positive spots in public spaces. Such comments usually concerned the disabled who performed the functions of employees or caretakers in service facilities. Interaction with members of marginalised groups in such context was perceived as beneficial for both sides. In most situations, a positive reaction (here, resulting from well performed work) of another person naturally improves our own well-being and quality of life.

Places offering family entertainment, such as Disneyland, were

referred to as spaces of tolerance, due to their function and spatial arrangement. The latter was described as simple and clearly marked, which makes it easier for the disabled to navigate the area. Vast, open spaces were also mentioned as positive areas. Due to the public nature of the space and the absence of specific criteria that must be met to use it, a higher number of persons has the opportunity to feel accepted or tolerated. Additionally, the overall atmosphere of fun eliminates the differences between specific groups. As opposed to schools, family entertainment spaces do not evoke such extreme emotions connected with potential contact with otherness, even in spite of the presence of children. The participation of parents in all interactions and the sense of control over their course increase the level of tolerance due to improved sense of security. The emerging of tolerance spaces is presented in the diagram below (Fig. 3). Selected comments concerning intolerance towards different groups in various spaces are presented in Table 3.

Discussion

One may notice that spaces connected with the presence of children (schools, residential estates or family theme parks) are the most often mentioned locations in all comments. The factors that determine whether the individual shows a tolerant or

po terenie osobom niepełnosprawnym. Rozległe, otwarte przestrzenie także wskazywane były jako miejsca pozytywne. Ze względu na publiczny charakter miejsca i brak określonych kryteriów uprawniających do przebywania w nim większa liczba osób ma szansę poczuć się akceptowana lub tolerowana. Ponadto ogólna atmosfera zabawy wpływa na niwelowanie różnic pomiędzy poszczególnymi grupami. W odróżnieniu od szkoły

przestrzenie związane z rozrywką rodzinną, pomimo obecności dzieci, nie budzą tak skrajnych emocji w kontekście możliwego kontaktu z innością. Uczestnictwo rodziców we wszelkich interakcjach i poczucie kontroli nad ich przebiegiem zwiększają poziom tolerancji ze względu na wzrost poczucia bezpieczeństwa. Powstawanie przestrzeni tolerancji przedstawione zostało na schemacie poniżej (ryc. 3). Wybrane

wypowiedzi dotyczące nietolerancji wobec poszczególnych grup w różnych przestrzeniach umieszczono w tabeli (tab. 3).

Dyskusja

Można zauważyć, że przestrzenie związane z obecnością dzieci (szkoły, osiedla mieszkaniowe, centra rozrywki rodzinnej) to najczęściej wspomniane przestrzenie publiczne we wszystkich wypowiedziach. Czynniki decydującymi o obraniu przez jednostkę postawy tolerancyjnej lub nietolerancyjnej były **odczuwanie zagrożenia** oraz **kontrola nad sytuacją**. Jeśli sytuacja sprzyjała obniżaniu się poczucia bezpieczeństwa poprzez potencjalne zagrożenie (obecność inności) połączone z poczuciem braku kontroli (brak obecności opiekunów), to występowało większe prawdopodobieństwo obrania postawy zamkniętej i nietolerancyjnej. Wykorzystanie potencjału edukacji i osvajania z innością wśród dzieci musi zatem zaistnieć w przestrzeniach, które dają jednocześnie bardzo silne poczucie bezpieczeństwa i kontroli nad sytuacją zarówno dla większości, jak i członków marginalizowanych grup.

Przestrzeń tolerancji

Bauman [2008, za: Jasiński 2009] twierdzi, że jako ludzie nie możemy funkcjonować bez dwóch czynników jednocześnie: bezpieczeństwa i wolności. Doświadczenie

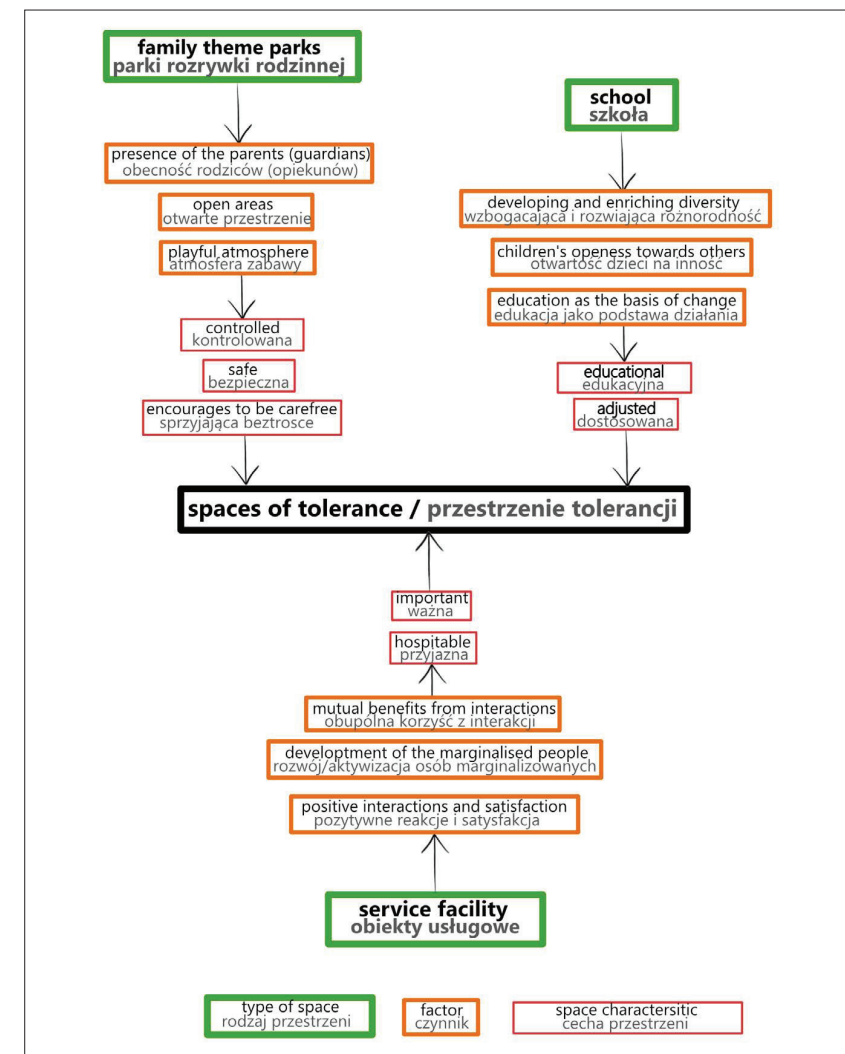

Fig. 3. The diagram of the emergence of spaces of tolerance (own study)

Ryc. 3. Schemat powstawania przestrzeni tolerancji (opracowanie własne)

Table 3. Selected tolerant comments

Statement	Reason for marginalisation	Type of space	Factors intensifying tolerance
"Mr. Trzaskowski, we don't need classes on hate speech at schools, because schoolchildren are completely tolerant and they do not stigmatise their peers based on skin colour, nationality or religion. (...) Respect others regardless of their political views, beliefs, skin colour or nationality, and then other people will also respect others." Man of unknown age Source: www.facebook.pl , access: 23.02.2019	Origin (different ethnic group, nationality, religion)	School	Educational function, children's openness to tolerance
"It is well known how children can persecute children of different religions (just like their parents, who taught them to do so). And children should be taught TOLERANCE, not hate, from the beginning." Anonymous Source: onet.kobieta.pl , access: 23.02.2019	Religion	School	Educational function, openness and potential of children
"All this sounds nice, but when will the comprehensive anti-discrimination programme promoting Tolerance promised and announced by President Sutryk be introduced? It was planned for February, now it's the end of March. So when? Hello, does anybody know anything here? Without educating children and young people in schools and providing them with multi-cultural competences and reliable knowledge, any attempts to build a multi-cultural society will fail, and Międlar and Rybak will continue to grow stronger." Man of unknown age Source: www.wroclaw.wyborcza.pl , access: 11.04.2019	Origin (different ethnic group, nationality)	School	Educational function, openness and potential of children
"As a teacher, tutor, and an incurable idealist, but, first of all, as a mother of children who have classmates who are refugees, or children from mixed couples (fortunately, a slight majority, but still a majority) of students and teachers meets the challenge. My daughter's role is to help a fellow student from Chechnya with biology assignments, which she is happily trying to do and I always tell her, how proud of her I am. (...) Quite often, when previously hostile young people meet the demonised immigrant or refugee in real life and everyday contacts, most of their arguments become invalid when confronted with their own "newcomer." Woman of unknown age Source: oko.press , access: 11.04.2019	Origin (different ethnic group, nationality)	School	Educational function, openness and potential of children
"That's great that there are such places. In Italy, the intellectually disabled also often work at similar cafes, pizzerias or supermarkets, where they perform simple duties. This is a fantastic therapy for them." Woman of unknown age Source: www.facebook.pl , access: 23.02.2019	Disability	Service facility	Service function (satisfaction from the closed transaction and interaction), observed positive behaviour
"I love Disneyland (especially the one in Paris) just because of that. You can move around as you want (being a disabled person), everything is clearly marked and there is a lot of space." Woman aged 24 Source: www.tumblr.com , access: 12.02.2019	Disability	Family entertainment park	Atmosphere of fun, large open spaces, clear labelling, simple communication arrangement

intolerant attitude are the **perceived threat and control over the situation**. If the situation contributed to a lowered sense of safety due to the existence of a potential threat (the presence of otherness) combined with the sense of lack of control (absence of guardians) then it was more likely that the subjects would choose a closed, intolerant attitude. Thus, using the potential of education and becoming familiar with otherness among children must take place in spaces that offer a strong sense of safety and control over the situation both for

the majority and for members of the marginalised groups.

Space of tolerance

Bauman [2008, cited in: Jasiński, 2009] claimed that we, humans, cannot function without the presence of two elements: safety and freedom. Experiencing peace that results from the absence of threat by the given individual is what builds the sense of safety, which is indispensable for the proper functioning of human beings. An individual who has this sense is able to process more complex

information and to create a more adequate vision of the situation by focusing on analysing various signals, not on feeling anxiety or even panic [Klamut 2012]. The link between safety and not only well-being, but also attitude, is also emphasised by Bańka [2002]. According to Nęcka et al. [2006], sometimes from the psychological point of view the subjective assessment of the given situation by each human being is more important than the arrangement of the environment.

As a result, a space of tolerance should be as safe as possible,

Tabela 3. Wybrane wypowiedzi o charakterze tolerancyjnym

Wypowiedź	Przyczyna marginalizacji	Rodzaj przestrzeni	Czynniki zwiększające tolerancję
„Panie Trzaskowski, w szkołach nie są potrzebne zajęcia dotyczące mowy nienawiści ponieważ w szkołach wśród dzieci panuje pełna tolerancja i dzieci nie stygmatyzują swoich rówieśników z powodu koloru skóry, narodowości czy wyznania. (...) Szacunek człowiekowi bez względu na jego poglądy polityczne, światopogląd czy kolor skóry lub narodowość, a wówczas pozostali też będą okazywać szacunek innym.” Mężczyzna, wiek niezany Źródło: www.facebook.pl , dostęp: 23.02.2019	Pochodzenie (inna grupa etniczna, narodowość), religia	Szkoła	Funkcja edukacyjna, otwartość dzieci na inność
„wiadomo jak dzieci potrafią gnębić inne dzieci innej wiary, (zresztą tak samo jak ich rodzice bo od nich się uczą) A dziecko winno być uczone od początku TOLERANCJI a nie nienawiści” Anonimowy Źródło: onet.kobieta.pl , dostęp: 23.02.2019	Religia	Szkoła	Funkcja edukacyjna, otwartość i potencjał dzieci
„Wszystko pięknie ale czy już wiadomo kiedy zostanie wprowadzony do szkół wrocławskich kompleksowy program antydyskryminacyjny i uczący Tolerancji – zapowiadany szumnie i przyobiecany przez Prezydenta Sutryka? Miał być w lutym, jest koniec marca. Więc kiedy? Gazeto, ktoś, coś wie? Bez edukacji dzieci i młodzieży w szkołach i dostarczeniu im kompetencji wielokulturowych i rzetelniej wiedzy wszelkie próby budowy społeczności wielokulturowej skończą się fiaskiem a Międlar i Rybak będą nadal rosnać w siłę.” Mężczyzna, wiek niezany Źródło: www.wroclaw.wyborcza.pl , dostęp: 11.04.2019	Pochodzenie (inna grupa etniczna, narodowość)	Szkoła	Funkcja edukacyjna, otwartość i potencjał dzieci
„Jako nauczycielka, wychowawczyni, niepoprawna (a może jednak poprawna) idealistka, ale przede wszystkim jako matka dzieci, które mają w szkołach kolegów i koleżanki-uchodźców, dzieci z tzw. mieszanych małżeństw (na szczęście, u nich choćby nieznaną, ale chyba większość nauczycieli i uczniów staje na wysokości zadania). Mojej córce przypadła rola pomocy w porządzeniu sobie z biologią koleżdze z Czeczenii, co stara się robić z radością – cały czas podkreślam, jak bardzo jestem z niej dumna. (...) Często jest tak, że po poznaniu zdemonizowanego przez media imigranta lub uchodźcy w realu i po codziennym kontakcie, młodzież, wcześniej wrogo nastawiona, traci większość argumentów, przynajmniej wobec „swojego” już, przybysza.” Kobieta, wiek niezany Źródło: oko.press , dostęp: 11.04.2019	Pochodzenie (inna grupa etniczna, narodowość)	Szkoła	Funkcja edukacyjna, otwartość i potencjał dzieci
„Super, że są takie miejsca. We Włoszech osoby niepełnosprawne intelektualnie też często pracują w podobnych kawiarniach, pizzeriach, czasami w supermarketach wykonują proste czynności. To dla nich super terapia” Kobieta, wiek niezany Źródło: www.facebook.pl , dostęp: 23.02.2019	Niepełnosprawność	Obiekt usługowy	Funkcja usługowa (satisfakcja z zawartej transakcji i interakcji), obserwacja pozytywnych zachowań
„Bardzo kocham Disnelandy (zwłaszcza Disneyland w Paryżu) właśnie z tego powodu. Można się tam poruszać (jako osoba niepełnosprawna) jak się chce, wszystko ma jasne oznaczenia i jest pełno miejsca.” Kobieta, 24 lata Źródło: www.tumblr.com , dostęp: 12.02.2019	Niepełnosprawność	Park rozrywki rodzinnej	Atmosfera zabawy, otwarte, duże przestrzenie, czytelność oznaczeń, prosty układ komunikacyjny

sпокою w związku z brakiem odczuwania zagrożeń przez daną jednostkę to elementy budujące poczucie bezpieczeństwa, niezbędne do prawidłowego funkcjonowania człowieka. Jednostka, która to osiągnie, jest w stanie przetwarzać bardziej złożone informacje i tworzyć bardziej adekwatny obraz sytuacji poprzez skupienie się na analizie różnych sygnałów, a nie na odczuwaniu niepokoju lub wręcz paniki [Klamut 2012]. Związek poczucia bezpieczeństwa nie tylko z samopoczuciem, ale i postawą podkreśla także Bańka [2002]. Nęcka i in. [2006]

piszą, że z psychologicznego punktu widzenia czasami większe znaczenie od ukształtowania otoczenia ma subiektywny sposób, w jaki każdy człowiek ocenia daną sytuację.

Przestrzeń tolerancji powinna więc być możliwie jak najbardziej bezpieczna, kontrolowana, ale nie nieprzyjazna. Według Jasińskiego [2009] ataki z 11 września 2001 roku w Nowym Jorku miały znaczący wpływ na wzrost poziomu lęku i kojarzenia odmienności etnicznej z przemocą i barbarzyństwem. Pierwszą reakcją na potrzebę zwiększenia bezpieczeństwa było nasilenie

nadzoru policji i monitoringu oraz otoczenie przestrzeni murami i zabezpieczeniami. Ta ostatnia wymieniona forma zwiększenia ochrony oraz poczucia kontroli jest jednak zdecydowanie nieadekwatna do celu i funkcji przestrzeni publicznych, ze względu na absurdalność zamknięcia ich użytkownikom.

Z badań wynika, że pewna część społeczeństwa przejawia **chęć integracji i kontaktu z innością**. Miejsce publiczne, rozumiane jako dostępne dla wszystkich, wspólne, w większości przypadków wskazywane było jako odpowiednia

controlled, but not hostile. According to Jasiński [2009], the 11/9 terrorist attacks in New York significantly influenced the increasing levels of fear and associating otherness with violence and barbarity. The initial reaction to the need to improve safety was to increase police surveillance and monitoring and enclosing spaces with walls and security devices. However, the latter form of improving safety is completely unsuitable for the purpose and function of public spaces, because it seems absurd to close them for users.

Research shows that a certain part of the society **is willing to integrate and interact with otherness**. Public spaces defined as common spaces available for everybody were in most cases mentioned as the appropriate locations for creating spaces of tolerance. The main argument was the fact that these spaces are naturally visited by all kinds of people, which results in making contacts that would not occur in a more secluded location. This leads to the conclusion that the action strategy based on inclusion and integration of the whole community is a more appropriate solution than separating specific groups. Peng [2004] developed a model of “designating otherness zones” based on justified exclusion of specific groups. However, even in the opinion of this author, this may only be used as a temporary solution. Such zoning may be criticised for maintaining exclusivity, injustice and separation [Frug 2001, Mitchell 2003].

Jacobs [1961] noted that the sense of safety results from **the existence and enforcement of certain implicit social standards** that are connected with social control. In her opinion, the existence of this phenomenon results from the emergence of multi-functional, densely inhabited spaces, as opposed to zoning. The aim of the sense of safety is to foster interactions with others and to exist among a large number of other people. Gehl [2006] also pointed to the constant presence of other people (both during the day and at night) as a guarantee of security.

The claim that choosing a strategy based on inclusion is a more appropriate solution is also supported by results obtained by other researchers. According to Badshah [1996], only including the marginalised, forgotten and “silent” ones to public spaces makes the spaces better. Marginalised groups and informal aspects are elements that are quite often neglected in public urban spaces [Yatamo 2008]. According to Cattel et al. [2008], in spite of the inevitable tensions that result from diversity in public spaces, there is also a potential for developing understanding between various groups in such spaces – daily encounters with otherness are the basic prerequisite for co-operation. On the other hand, Madanipour [2011] proposed finding a balance between inclusion and exclusion, at the same time providing opportunities for integration.

As it was mentioned before, the comments emphasised the role of educating children in building tolerance in the society. Introducing elements of education about tolerance for otherness into public spaces may be one of the ways to develop open attitudes in the community. Due to their nature and function, educational spaces also have the potential to become a natural place for meeting others and contacting otherness. Education may take place not only by sharing knowledge directly, but specifically through such contacts that enable to become familiar with the differences and negotiate them.

Safe and controlled space

All this means that the practical aspect of the problem is connected first of all with shaping safe, controlled spaces. Video surveillance or police monitoring are some of the most commonly used elements of improving safety. The possibility to prove the incurred damage and to punish the perpetrator provides a sense of control over the situation. The feeling that the area is monitored by authorities, for example if it is located near a police station or if patrols are sent, should theoretically offer a sense of safety. However, only in theory, because the image of the police in the society is not always and not for everybody connected with defending the weaker party. Maguire and Duffee [2015] quote research results that demonstrate

lokalizacja do tworzenia przestrzeni tolerancji. Argumentem było naturalne pojawianie się w takich miejscach różnego rodzaju ludzi, co związane jest z nawiązywaniem kontaktów, które nie nastąpiłyby w kameralnym towarzystwie i otoczeniu. Nasuwa to wniosek, że strategia działania polegająca na inkluzji i integracji całej społeczności jest rozwiązaniem bardziej odpowiednim niż separowanie poszczególnych grup. Peng [2004] wypracował model „wyznaczania stref inności”, opierający się na uzasadnionym wykluczeniu konkretnych grup, który jednak, nawet według tego badacza, jest jedynie tymczasowym rozwiązaniem. Strefowanie może być krytykowane za utrzymywanie ekskluzywności, niesprawiedliwości i separacji [Frug 2001, Mitchell 2003]. Jacobs [1961] zauważyła, że poczucie bezpieczeństwa wynika z **istnienia i egzekwowania pewnych niewypowiedzianych społecznych standardów**, związanych ze społeczną kontrolą. Jej zdaniem wystąpienie tego zjawiska związane jest z pojawieniem się obszarów wielofunkcyjnych i intensywnie zaludnionych, w opozycji do strefowania przestrzeni. Poczucie bezpieczeństwa ma rodzić kontakt z różnymi osobami i przebywanie wśród dużej liczby osób. Gehl [2006] wskazuje także stałą obecność innych ludzi (zarówno w dzień, jak i w nocy) jako gwarancję bezpieczeństwa.

Stwierdzenie, że obranie strategii związanej z inkluzją jest rozwiązaniem bardziej odpowiednim,

znajduje potwierdzenie w wynikach innych badaczy. Według Badshaha [1996] dopiero włączenie osób marginalizowanych, zapomnianych i „milczących” do miejsc publicznych czyni je dobrymi. Marginalizowane grupy oraz nieformalne aspekty są elementami często pomijanymi w publicznej, miejskiej przestrzeni [Yatamo 2008]. Cattel i in. [2008] stwierdzają, że pomimo nieuchronnego wystąpienia napięć wynikających z występowania różnorodności w publicznych miejscach istnieje też potencjał na rozwijanie w tych miejscach zrozumienia pomiędzy różnymi grupami – codzienne spotkania z innością są podstawowym warunkiem współpracy. Madanipour [2011] proponuje znalezienie balansu pomiędzy inkluzją i wykluczeniem, z zapewnieniem możliwości integracji.

Jak wspomniano wcześniej, w wypowiedziach podkreślana była rola edukacji dzieci w kształtowaniu tolerancji w społeczeństwie. Wprowadzenie elementów edukacyjnych na temat tolerowania inności w przestrzeń publiczną może być jednym ze sposobów na kształtowanie otwartych postaw w społeczeństwie. Przestrzeń edukacyjna ma także potencjał, aby stać się naturalnym miejscem spotkań i obcowania z innością poprzez swój charakter i funkcję. Edukacja może zaistnieć nie tylko poprzez przekazywanie wiedzy wprost, ale właśnie dzięki kontaktom, podczas których różnice są poznawane i negocjowane.

Przestrzeń bezpieczna i kontrolowana

Praktyczny aspekt problemu związany jest więc przede wszystkim z kształtowaniem przestrzeni bezpiecznych i kontrolowanych. Monitorowanie przestrzeni przez policję lub system kamer jest jednym z bardziej rozpowszechnionych sposobów podniesienia bezpieczeństwa przestrzeni. Możliwość udowodnienia swojej krzywdy i ukarania sprawcy daje poczucie kontroli nad sytuacją. Świadomość obserwacji terenu przez organy władzy poprzez np. lokalizację w pobliżu posterunku policji lub wysyłanie patroli powinna teoretycznie dawać poczucie bezpieczeństwa. Teoretycznie, ponieważ obraz policji w społeczeństwie nie jest zawsze i dla każdej jednostki związany z broniem słabszego. Maguire i Duffee [2015] mówią o wynikach badań wskazujących członków mniejszości (głównie rasowych i etnicznych, ale także biednych i bezdomnych) jako najczęstszych ofiar policyjnej brutalności. Oprócz stosowania fizycznej przemocy obywatele obawiają się także użycia wobec nich obraźliwego języka, nieprzyjemnej i natarczywej formy przesłuchań [Maguire, Duffee 2015]. W rezultacie przestrzeń obserwowana przez policję może być rzeczywiście bezpieczna dla nas, ale budzić niepokój w innych. Ponadto należy zaznaczyć, że nieufność w stosunku do policji jest zjawiskiem pojawiającym się nie tylko wśród mniejszości, lecz także wśród

that members of minority groups (mainly racial and ethnic, but also the poor and homeless) are the most common victims of police violence. Apart from physical violence, citizens are also afraid of the police using abusive language or an unpleasant, importunate form of investigation [Maguire, Duffee 2015]. As a result, spaces monitored by the police may actually seem safe to "us" but evoke anxiety in the "Others". Moreover, it should be noted that distrust towards the police is a phenomenon that exists not only among minorities, but also representatives of the majority, as it results from experiencing or witnessing injustice. Ultimately, the presence of the police may lead to an increasing feeling of intolerance. A much less problematic and more universal solution (compared to the one discussed above) is using surveillance systems. For example, the use of a security and video surveillance system in London resulted in a reduced sense of being threatened by terrorism and crime [Jasiński 2009]. The belief that the area is monitored also influences the overall impression that it is well cared for and, as a result, the final evaluation of safety. In the event of a potential crime it may be assumed that a video recording was made. However, one should find the balance between safe space and inaccessible or "jittery" space, as Flusty [1994] named it. The presence of excessive surveillance devices may lead to a sense of lack of freedom. Thus, the monitoring should be adapted so

as to fulfil the second condition of proper functioning specified by Bauman [2008]: freedom.

The impression of a place being neglected connected with its actual degradation and an actually scarce number of people around evoke the feeling of fear, so the sense of safety is higher in spaces that are well cared for. According to the "broken windows theory" by Kelling and Willson [1996] any traces of damage are a factor that encourages further offences, as opposed to damages that are repaired promptly. If we consider this theory only in this simplified way, we may conclude that proper maintenance of the space is sufficient to improve safety. However, this theory is considered not only in the physical aspect of the environment, but also social aspects, i.e. the presence of certain groups of people who, according to it, have a negative influence on the area. In these terms, such groups as the homeless are treated as a source of danger and an undesirable element, not as a group whose safety and rights to occupy a space are equal to those of others. As the main aim of this research project is to search for properties of a space that is tolerant for everybody (in this case by providing security in different ways), the theory should be treated only as guidance for improving the safety of spaces by removing traces of antisocial and criminal behaviour without attempting to improve the image of the space by removing those people who might affect it.

Spatial arrangement is also essential for the sense of security. Open spaces, where it is easier to notice potential threats, are perceived as safer ones. Some activities that may significantly improve the sense of safety in a given location include avoiding the placement of barriers for sight or plants that enable attackers to hide, as well as providing appropriate lighting of the area (to improve visibility) [Fisher, Nasar 1992]. Apart from that, open spaces usually mean not only improved mobility, but they also enable to use passive defence forms, such as the avoidance method described by Mordwa [2012] in the event of danger. Being able to move around freely may also result in the desirable sense of control over the environment.

Gehl [2006] also mentioned other factors linked to the existence of a feeling of threat. In terms of spatial planning, the most interesting of these factors is motor vehicle traffic. The possibility to have an accident and the generated noise may have a negative influence on the experienced level of stress. This in turn may lead to the previously discussed inability to analyse threats properly and the tendency to escape or behave aggressively. Thus, limiting or completely eliminating motor vehicle traffic in the ideal space of tolerance may influence the overall sense of safety to a certain extent. The diagram below illustrates the shaping of a safe, controlled space (Fig. 4.) considering

representants of the majority – wynika z doświadczenia własnej lub cudzej niesprawiedliwości. W ostatecznym rozrachunku obecność policji może wpłynąć na wzrost wskaźnika odczuwania nietolerancji. Rozwiązaniem dużo mniej problematycznym i bardziej uniwersalnym (w porównaniu z poprzednim) jest monitoring. Przykładowo, zastosowanie systemu zabezpieczeń i dozoru wizyjnego w Londynie doprowadziło do spadku poczucia zagrożenia związanego z terroryzmem i przestępczością [Jasiński 2009]. Przekonanie, że teren jest obserwowany, wpływa także na ogólne wrażenie zadbania i w efekcie na ostateczną ocenę bezpieczeństwa. W przypadku wystąpienia ewentualnego przestępstwa można zakładać, że zostało ono zarejestrowane na wideo. Należy jednak znaleźć balans pomiędzy przestrzenią bezpieczną a nieprzystępną lub, jak nazywa ją Flusty [1994], „drażniącą”. Z powodu wystąpienia zbyt dużej liczby elementów nadzorujących może zrodzić się poczucie braku swobody. Użycie monitoringu powinno być odpowiednio dostosowane, by spełnić drugi warunek poprawnego funkcjonowania podany przez Baumana [2008]: wolność.

Poczucie opuszczenia miejsca związane z jego wizualną degradacją oraz rzeczywisty brak większej liczby osób wokół wywołują poczucie lęku, dlatego też zadbane przestrzenie budzą większe poczucie bezpieczeństwa. Według teorii „wybitych szyb” Kellinga i Willsona [1996] wszelkie

ślady zniszczeń są czynnikiem skłaniającym do popełniania kolejnych przestępstw, w przeciwieństwie do szybkiego naprawiania szkód. Rozpatrując tę teorię tylko w powyższy, uproszczony sposób, wnioskować można, że dbałość o przestrzeń jest działaniem wystarczającym do poprawy bezpieczeństwa. Teorię tę jednak rozpatruje się nie tylko pod kątem aspektu fizycznego otoczenia, ale także elementu społecznego – obecności pewnych grup ludzi, którzy według niej mają na miejsce negatywny wpływ. W tym kontekście grupy takie jak bezdomni traktowani są jako źródło zagrożenia i element niechciany, a nie grupa, której bezpieczeństwo i prawo do przebywania w przestrzeni są równoprawne z większością. Ze względu na poszukiwanie w niniejszym badaniu cech przestrzeni tolerującej każdego (w tym wypadku poprzez zapewnienie bezpieczeństwa różnymi sposobami) teoria traktowana powinna być jedynie jako wskazówka do poprawy bezpieczeństwa przestrzeni przez niwelację zachowań antyspołecznych i przestępczych bez próby poprawy wizerunku przestrzeni przez usuwanie z niej osób, które mogą mieć na ten wizerunek negatywny wpływ.

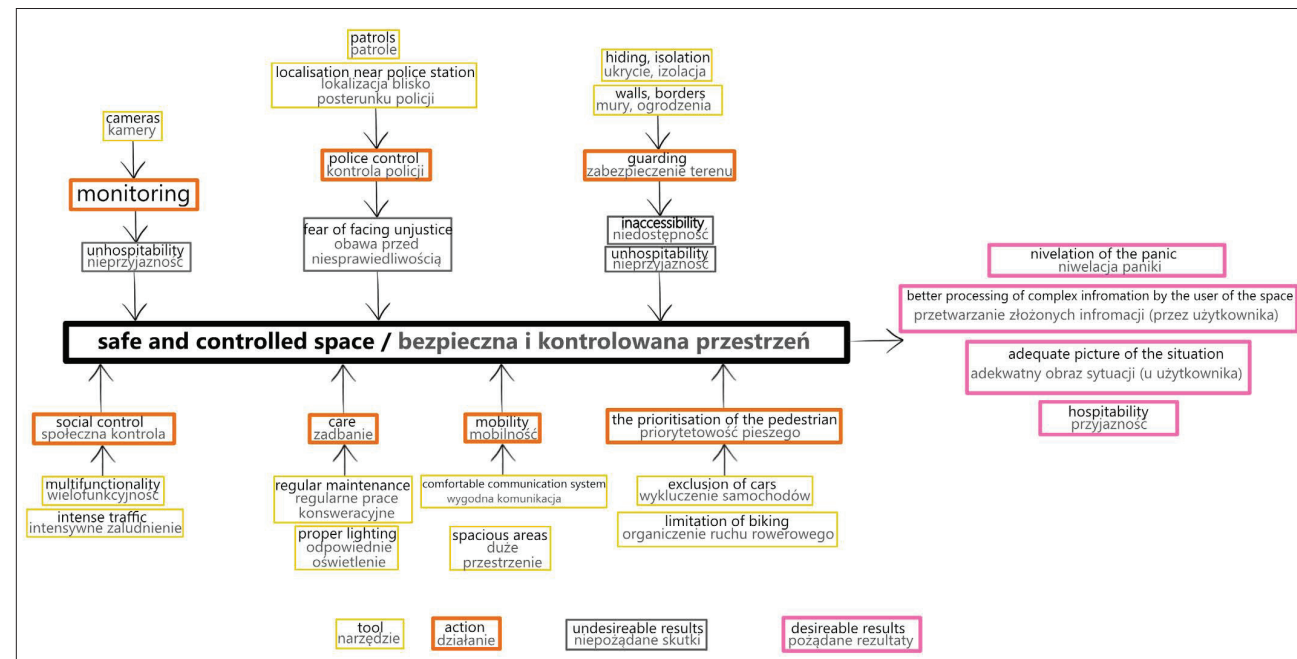
Układ przestrzenny ma także ogromne znaczenie w odczuwaniu bezpieczeństwa. Otwarte przestrzenie, w których łatwiej jest zauważyć potencjalne zagrożenie, są postrzegane jako bardziej bezpieczne. Unikanie umieszczania wielu przegród zasłaniających wzrok i roślinności

umożliwiającej ukrycie się napastnikowi oraz odpowiednie oświetlenie terenu (w celu zwiększenia widoczności) to działania, które mogą znacząco zwiększyć poczucie bezpieczeństwa w danym miejscu [Fisher, Nasar 1992]. Oprócz tego otwarte przestrzenie oznaczają nie tylko ogólną większą mobilność, ale także pozwalają na zastosowanie w razie wystąpienia niebezpieczeństwa form pasywnej obrony, na przykład opisywanej przez Mordwę [2012] metody unikania. Perspektywa swobodnego poruszania się może skutkować pożądanym poczuciem kontroli nad otoczeniem.

Gehl [2006] mówi także o innych czynnikach związanych z wystąpieniem poczucia zagrożenia, z których najbardziej interesującym w kontekście planowania przestrzeni jest ruch samochodowy. Możliwość ulegnięcia wypadkowi oraz generowany hałas wpływać mogą negatywnie na odczuwany poziom stresu, co w rezultacie prowadzi do omawianego wcześniej braku odpowiedniego analizowania zagrożenia i skłonności do ucieczki lub agresji. Ograniczenie ruchu kołowego lub całkowite jego wyeliminowanie w modelowej przestrzeni tolerancji może więc w pewnym stopniu wpłynąć na ogólne poczucie bezpieczeństwa. Poniżej przedstawiono schemat kształtowania przestrzeni bezpiecznej i kontrolowanej (ryc. 4) z uwzględnieniem pożądanym i niepożądanym skutków działań.

Fig. 4. Diagram of shaping a safe and controlled space (own study)

Ryc. 4. Schemat kształtowania przestrzeni bezpiecznej i kontrolowanej (opracowanie własne)

the desirable and undesirable consequences of actions.

Educational space

The practical aspect of the problem is also connected with introducing education into public space. Educational elements may take a variety of different forms and be adapted to the nature of the given place or change with seasons. Knowledge may be shared with use of such solutions as information panels, QR codes, separated spaced for the organisation of happenings, as well as by much more aesthetic means such as murals, paintings, sculptures, installations, etc. Apart from selecting the main form, one should also consider the level of literacy of the presented knowledge, combine subtle and explicit messages, decide to use one type of elements permanently

or to change them depending on selected factors (e.g. holidays, anniversaries, quarters of the year or other periods, etc.). The main property of these elements, similarly as of any other spatial elements, should be widely understood accessibility. Each such element should offer at least several ways to decode its content, both by including text in several languages and taking into account the needs of the disabled. For example, introducing information panels cannot be limited to their simplest form, but it must involve the use of elements that enable the blind or visually impaired to read their content (e.g. with use of an audio system). The diagram below illustrates the shaping of an educational space (Fig. 5.) considering the desirable and undesirable consequences of actions.

Conclusions

Education (of both adults and children) by means of facilitating contact with otherness in a safe, friendly, and accessible environment has the potential to become of the elements fostering tolerance in the society.

- Spaces that are connected with the presence of children have a great potential to become either spaces of tolerance or spaces of conflict. This results from the fact that the youngest members of the society are a group that is the most protected and at the same time essential for introducing long-term changes in a society. The importance of the participation of children in activities connected with tolerance results mainly from the lack of well-established prejudices, and the openness

Przestrzeń edukacyjna

Praktyczny aspekt problemu związany jest także z wprowadzeniem w przestrzeń edukacji. Elementy związane z edukacją mogą przyjmować bardzo różne formy i dostosowywać się do charakteru miejsca lub zmieniać się sezonowo. Przekazywanie wiedzy może odbywać się za pomocą rozwiązań takich jak tablice informacyjne, kody QR, wydzielenie przestrzeni do organizacji happeningów oraz za pomocą zdecydowanie bardziej estetycznych środków jak murale, malunki, rzeźby, instalacje itd. Oprócz wyboru podstawowej formy należy także zastanowić się nad poziomem dosłowności serwowanej wiedzy, łączyć przekazy subtelne i dosłowne, zdecydować się na jeden rodzaj na stałe bądź zmieniać cyklicznie w zależności od wybranych czynników (np. świąt i rocznic, kwartałów lub innych okresów itd.). Podstawową cechą takich elementów, podobnie jak wszystkich innych w przestrzeni, powinna być szeroko rozumiana dostępność. Każdy taki element powinien oferować co najmniej kilka sposobów na odczytanie jego treści zarówno poprzez zamieszczenie tekstu w wielu językach, jak i uwzględnienie potrzeb osób niepełnosprawnych. Przykładowo, wprowadzenie tablic informacyjnych nie może ograniczać się do użycia ich najprostszej formy, ale musi wiązać się z zastosowaniem elementu umożliwiającego odczytanie przekazu osobom niewidomym

lub niedowidzącym (np. za pomocą systemu audio). Poniżej przedstawiono schemat kształtowania przestrzeni edukacyjnej (ryc. 5) z uwzględnieniem pożądanych i niepożądanych skutków działań.

Wnioski

Edukacja (dzieci i dorosłych) poprzez umożliwienie kontaktu z innością w bezpiecznym, przyjaznym, dostępnym otoczeniu ma potencjał, aby stanowić jeden z elementów kształtowania tolerancji w społeczeństwie.

- Przestrzenie związane z obecnością dzieci mają duży potencjał zarówno do pełnienia roli przestrzeni tolerancji, jak i przestrzeni konfliktu. Jest tak ze względu na fakt, że najmłodszy stanowią jednocześnie grupę najbardziej chronioną, jak i kluczową w kwestii wprowadzenia długofalowej zmiany w społeczeństwie. Na istotność udziału dzieci w działaniach związanych z tolerancją wpływ mają przede wszystkim brak wykształconych przez lata uprzedzeń, podatność na wiedzę i ciekawość świata. Wykorzystanie potencjału wynikającego z tych cech w celu kształtowania otwartej postawy wśród nowych pokoleń jest jednym z ważniejszych warunków zaistnienia znaczącej zmiany w przyszłości.
- Ostateczny rezultat zależy od wielu czynników, w tym w dużej

mierze od stopnia kontrolowania i bezpieczeństwa przestrzeni. Im bezpieczniejsze jest miejsce i im większe daje poczucie kontroli nad sytuacją opiekunom dzieci, tym większe istnieje prawdopodobieństwo niwelacji nietolerancji. Bezpieczeństwo ma także znaczenie nie tylko w przypadku potencjalnego zagrożenia dzieci, ale każdego użytkownika. Im bezpieczniej czuje się jednostka, tym trafniej ocenia sytuację i okazuje mniejszą nieufność w stosunku do innych. Bez względu na to, czy przestrzeń tolerancji rzeczywiście będzie przeznaczona dla dzieci, czy nie, powinna być ona bezpieczna i kontrolowana.

- Przestrzeń tolerancji powinna stanowić miejsce otwarte dla każdego, inkluzyjne i dostępne dla ludzi z różnymi formami niepełnosprawności. Przestrzeń uniwersalnie dostępna będzie odbierana przez większość użytkowników jako przyjazna – także przez osoby sprawne, co wpłynie na ogólny pozytywny odbiór przestrzeni.
- Cechą przestrzeni tolerancji jest edukacyjność (w stosunku do dzieci, jak i dorosłych). Poznawanie przyczyn istniejących między ludźmi różnic oraz nauka o otwartości mającej miejsce w publicznej przestrzeni to jedno z metod kształtowania tolerancji.
- Zastosowana w poniższym badaniu metoda (analiza tematyczna), ze względu na brak twardych

to knowledge and curiosity. Using the potential that results from these traits in order to shape an open attitude among the new generations is one of the main conditions for significant changes to emerge in the future.

- The final result depends on numerous factors, including, to a large extent, the degree of safety and control of the space. The safer the place and the higher sense of control over the situation it offers to guardians of children, the more likely it is that intolerance will be eliminated. Safety is also important not only for potential threats for children, but for all other users as well. The safer an individual feels, the more accurately they may evaluate the situation and

the less distrust they show to others. Regardless of whether the tolerance space will actually be dedicated to children or not, it should still be safe and controlled.

- A tolerance space should also be a place that is open for everybody, inclusive and accessible, also for people suffering from various forms of disability. Such space will universally be perceived as friendly by most users, also those without disabilities, which will foster an overall positive perception.
- One of the properties of a space of tolerance is its educational value (both for children and adults). Some of the methods to create tolerance include learning about the reasons of differences between

people and teaching the open attitude in public spaces.

- The method used in the present research project (topical analysis), due to the lack of any strict rules for its application, allowed the authors to make an attempt at the interpretation of implicit and encoded elements. However, one should bear in mind that this is also the reason why the application of this tool leads to a certain amount of assumptions concerning the interpretation of the obtained results.

Aleksandra Blecharz
Aleksandra Lis
Institute of Landscape Architecture
Wrocław University of Environmental and Life Sciences

zasad dotyczących jej stosowania, umożliwiła podjęcie się interpretacji elementów ukrytych i zakodowanych. Należy jednak mieć na uwadze, że w związku z tym z wykorzystaniem tego narzędzia wiąże się pewna liczba przypuszczeń dotyczących znaczenia otrzymanych wyników.

Aleksandra Blecharz
Aleksandra Lis

Institut Architektur Krajobrazu
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

Literature – Literatura

1. Badshah A., 1996. Our Urban Future, New Paradigms for Equity and Sustainability. Zed Books Ltd., London.
2. Bańka A., 2002. Społeczna psychologia środowiskowa. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
3. Boyatzis R.E., 1998. Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development. Sage, Cleveland.
4. Braun V., Clarke V., 2006. Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2), 77–101.
5. Cattell V., 1995. Community, equality and health; positive communities for positive health and well being? Middlesex University, London.
6. Cattell V., 2001. Poor people, poor places, and poor health: the mediating role of social networks and social capital. *Soc Sci Med*, 52. 1501–1516.
7. Cattell V., Dines N., Gesler W., Curtis S., 2008. Mingling, observing, and lingering: Everyday public spaces and their implications for well-being and social relations. *Health Place*, 14, 544–561.
8. Duffee D.E., Maguire E.R., 2015. Criminal justice theory: Explaining the nature and behavior of criminal justice. Routledge, New York.

9. Fisher B., Nasar J.L., 1992. Fear of Crime in Relation to Three Exterior Site Features: Prospect, Refuge, and Escape. *Environment and Behavior*, 24, 35–65.
10. Flusty S., 1994. Building paranoia: the proliferation of interdictory space and the erosion of spatial justice. Pobrane z: http://architectureofwar.artun.ee/wp-content/uploads/Steven_Flusty_-_Building_Paranoia1.pdf.
11. Frug G., 1999. City Making. Princeton University Press, Princeton.
12. Gehl J., Kaefer J.L., Reigstad S., 2006. Close encounters with buildings. *URBAN DESIGN International*, 11, 29–47.
13. Jacobs J., 1961. The Death and Life of Great American Cities. Pobrane z: https://www.buurtwijis.nl/sites/default/files/buurtwijis/bestanden/jane_jacobs_the_death_and_life_of_great_american.pdf.
14. Jasiński A., 2013. Architektura w czasach terroryzmu. Miasto – przestrzeń publiczna – budynek. Wolters Kluwer, Warszawa.
15. Kelling G.L., Coles C.M., 1996. Fixing broken windows: Restoring order and reducing crime in our communities. Martin Kessler Books, New York.
16. Klamut R., 2012. Bezpieczeństwo jako pojęcie psychologiczne. *Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej, seria: Ekonomia i Nauki Humanistyczne*, 19 (4), 41–52.
17. Korpela K.M., Ylén M., 2007. Perceived health is associated with visiting natural favourite places in the vicinity. *Health & Place*, 1 (13), 138–151.
18. Madanipour A., 2011. Social exclusion and space. Routledge, Hoboken.
19. Mazurek P., 2006. Anatomia internetowej anonimowości [w:] D. Bartoszek, M. Marody, A. Nowak (red.). *Społeczna przestrzeń Internetu*, Warszawa: Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej. *Academica Warszawa*.

20. Mitchell D., 2003. The Right to the City: Social Justice and the Fight for Public Space. The Guilford Press, New York.
21. Mordwa S., 2012. Poczucie bezpieczeństwa w centrach handlowych. Przykład badań opinii klientów Galerii Łódzkiej i Manufaktury w Łodzi. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica*, 12, 163–187.
22. Nęcka E., Orzechowski J., Szymura B., 2006. Psychologia poznawcza. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
23. Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 września 2018 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. *Dz.U. z 2018 r. poz. 1945, art. 2, par. 6*.
24. Peng Y.W., 2004. Zoning for Difference: Rethinking Iris' Ideal for City Life: The Case of Prostitution, *Forum*, 6 (1), 46–51.
25. Pietkiewicz I., Smith J.A., 2012. Praktyczny przewodnik interpretacyjnej analizy fenomenologicznej w badaniach jakościowych w psychologii. *Czasopismo Psychologiczne*, 18 (2), 361–369.
26. Social Exclusion Unit, 2001. Preventing Social Exclusion. Cabinet Office, London.
27. Stafford M., De Silva M., Stansfeld S., Marmot M., 2008. Neighbourhood social capital and common mental disorder: Testing the link in a general population sample. *Health & Place*, 14, 394–405.
28. Yatmo Y.A., 2008. Street Vendors as "Out of Place" Urban Elements. *Journal of Urban Design*, 3, 387–402.
29. Young I.M., 1995. City life and difference. New York University Press, New York.

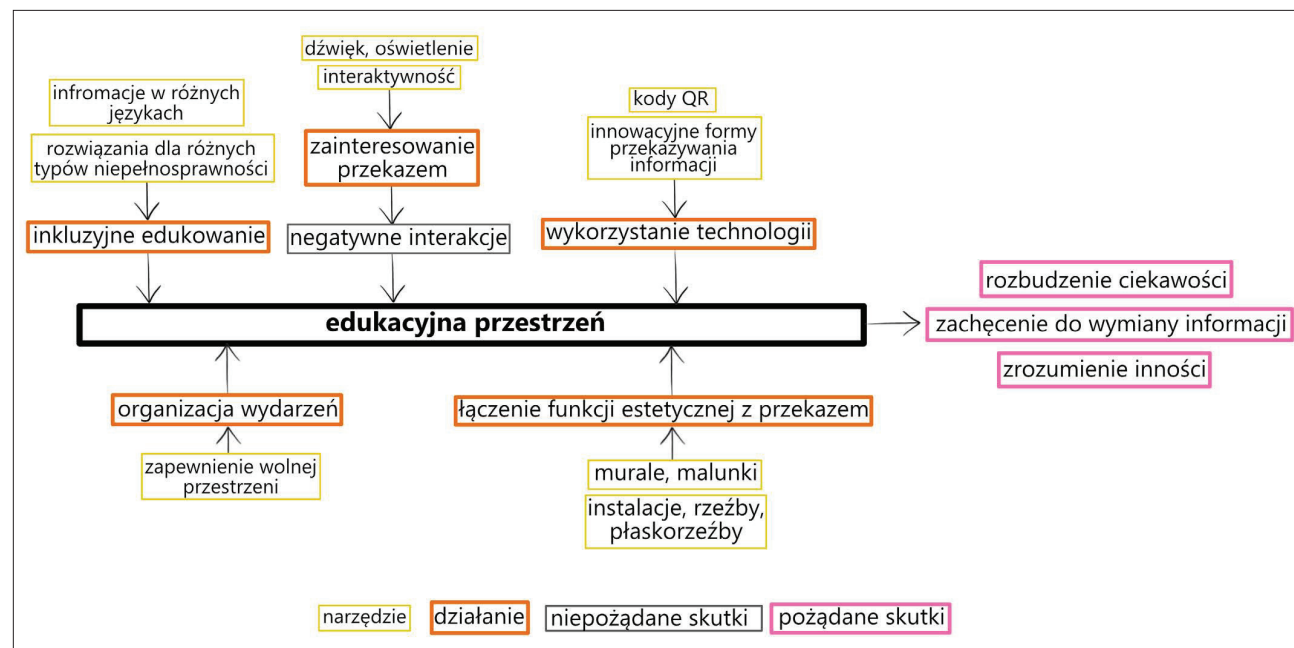

Fig. 5. Diagram of shaping an educational space (own study)

Ryc. 5. Schemat kształtowania przestrzeni edukacyjnej (opracowanie własne)